

УКРАЇНСЬКИЙ ПОЕТИЧНИЙ ПЕРЕКЛАД 1920-30-х РОКІВ: ОГЛЯД ОКРЕМИХ ВИДАНЬ

Статтю присвячено бібліографічному опису поетичних перекладів 1920-30-х років українською мовою, опублікованих у Великій та Західній Україні окремими книжковими виданнями, широка панорама яких подається вперше.

Ключові слова: *переклад поезії та поетичної драми, книжкове видання, перекладацька діяльність.*

Статья посвящена библиографическому описанию поэтических переводов 1920-30-х годов на украинский язык, опубликованных в Большой и Западной Украине отдельными книжными изданиями, широкая панорама которых высвечивается впервые.

Ключевые слова: *перевод поэзии и поэтической драмы, книжное издание, переводческая деятельность.*

The article represents a bibliographical description and pioneers highlighting a broad panorama of individual editions of the Ukrainian poetic translations published in the 1920-30s both in the Bolshevik and Western Ukraine.

Key words: *poetry and poetic drama translation, book publication, translatorial activity.*

Огляд книжкових видань поетичних перекладів 1920-30-х років подається вперше. Такий огляд є нагальним, актуальним і, по суті, міждисциплінарним завданням сучасної української філології, адже перекладна література є невід’ємною ланкою національного літературного процесу. Метою цього дослідження є панорамно показати широкий розмах перекладацької діяльності українських літераторів у період національного піднесення, чим довести непересічну роль перекладного слова у формуванні літературно-естетичних смаків і знань тогочасного читачького загалу та вагомий внесок українського письменства у культурно-духовне збагачення національної літератури перекладними творами.

Бібліографування українських художніх перекладів 1920-30-х років фактично здійснив, розпочавши їх нарисовий опис, талановитий перекладач, перекладознавець, видатний історик художнього перекладу, один із найкращих знавців української мови М.Н. Москаленко (1948-2005). Справжній подвижник української перекладацької справи, Михайло Никоневич планував написати нариси з історії українського художнього перекладу міжвоєнного двадцятиліття, а потім послідовно охопити у своїх нарисах і всю історію художніх перекладів українською мовою аж до найближчого часу, але не встиг здійснити задуманого. У своєму огляді книжкових видань українських поетичних перекладів 1920-30-х років ми спираємося на автограф укладеної

М.Н. Москаленком бібліографії з його власного архіву, що зберігається у Відділі рукописних фондів та текстології Інституту літератури НАН України [Москаленко б/р].

Широка панорама перекладних поетичних видань зі слов'янських, західних та східних мов, здійснених у міжвоєнне двадцятиліття, включаючи поетичну драму, дозволяє говорити про тогочасну ренесансну піднесеність не тільки в оригінальній, а й у перекладацькій творчості українських літераторів, про їхнє ставлення до перекладацької діяльності як до важливого чинника й органічного компонента національного відродження.

За період міжвоєнного двадцятиліття в українських перекладах з'явилися окремими виданнями сотні книжок, включаючи багатотомники і перевидання. Проте частка творів античних авторів у їх сукупності – відносно незначна: заледве понад десятьом книжок. 1920 р. київське видавництво «Друкар» випустило добре відому історикам художнього перекладу «Антологію римської поезії» (твори Катулла, Вергілія, Горация, Проперція, Овідія та Марціала) в упорядкуванні та перекладах Миколи Зерова, в поетичній збірці якого за назвою «Камена», опублікованій 1924 р. київським видавництвом «Слово», містився розділ перекладів, що включав твори Ередія, Буніна, Горация, Овідія, Тібулла, Марціала. У книжці поезій Володимира Свідзинського «Вересень», виданій у Харкові 1927 р., також містився перекладний твір: уривок із поеми Гесіода «Роботи і дні». А до збірки «Поезій» того ж автора, опублікованій у Львові 1940 р. видавництвом «Радянський письменник», був уключений фрагмент із поеми «Метаморфози» Публія Овідія Назона за назвою «Сонців палац». Окремою книжкою в перекладі Володимира Свідзинського видавалися лише комедії Арістофана («Хмари», «Оси» та «Жаби») – київським «Держлітвидавом» 1939 р. Комедія Арістофана «Лісістрата» вийшла друком ще 1928 р. в перекладі К. Лубенського, за редакцією Майка Йогансена (Харків: «ДВУ»). 1930 року в перекладі Петра Ніщинського з'явилося третє видання «Антигони» Софокла (Харків-Київ: «ЛіМ»). Книги I-VI «Енеїди» Публія Вергілія Марона в перекладі Михайла Білика вийшли друком у м. Стрий 1931 р. Довгоочікувана хрестоматія «Антична література (Зразки старогрецької та римської художньої літератури)» в упорядкуванні О.І. Білецького побачила світ у харківському видавництві «Радянська школа» 1938 р.

Світські переклади біблійних текстів репрезентовані перекладом (радше переспівом) «Пісні пісень» у виконанні Богдана Кравцева (Львів, 1935).

У радянській Україні з кінця 1920-х років динаміка виходу друком перекладних видань виявляє значне переважання російської та російськомовної літератури. З російських поетів-класиків найчастіше й найбільше перекладали Олександра Пушкіна. 1927 р. в Харківському видавництві «Книгоспілка» вийшов одностомник «Вибраних творів» поета за редакцією Павла Филиповича загальним обсягом 256 с. Тут вперше друкувались переклади Максима Рильського: «Поволі рідшає хмарок рідкий туман...», «Кинджал», «Я пережив свої бажання...», «Прикмети», «Аріон», «Три джерела», «Кавказ», «Елегія», «Рум'яний критику...», «Бенкет у чуму», а також поезія «Труд» у перекладі Миколи Зерова. Друге видання, доповнене і перероблене, «Вибраних творів» Пушкіна за редакцією Павла Филиповича виходить у тому ж видавництві 1930 р. загальним обсягом 376 с. У ньому вперше опубліковані переклади Максима

Рильського «Чи серед вулиць гомінливих...», «Сонет», «Я пам'ятник собі...», «Мідний вершник». У цьому ж виданні знаходимо наступні переклади Миколи Зерова: поезії «До...», «Лист у Сибір», «Що в імені тобі моїм?», «До вельможі», «Я пам'ятник собі...» (у примітках), повість «Постріл»; «Сцена біля фонтану» з віршованої трагедії «Борис Годунов». Того ж 1930 р. окремо видавалися: «Казка про попа і наймита його Балду» в перекладі Миколи Вороного (Харків-Київ: «ДВУ»), «Мідний вершник (Петербурзька повість)» у перекладі Максима Рильського (обидві книжки – в харківському видавництві «Книгоспілка», а «Мідний вершник» був перевиданий 1936 р.). Повторний переклад «Казки про попа і наймита його Балду» вийшов у «Держлітвидав УРСР» 1936 р. у виконанні Максима Рильського і був перевиданий 1938 р. «Казку про царя Салтана» в середині 1930-х рр. перекладав Павло Тичина, проте цей переклад був уперше опублікований у 12-томнику творів П. Тичини 1986 р. (т. 5, кн. 1). Окреме видання «Казок» Пушкіна в перекладі Максима Рильського («Казка про попа і наймита його балду» та «Казка про золотого півника») і Бориса Петрушевського (псевдонім Миколи Зерова) здійснило видавництво «Дитвидав УРСР» 1934 р., перевидано «Казки» 1936 р. Того ж року окремо вийшли «Казка про золотого півника» в перекладі Максима Рильського («Держлітвидав УРСР») і «Казка про мертву царівну та про сімох богатирів» у перекладі Бориса Петрушевського (обидві книжки – в «Держлітвидав УРСР»). «Гавриліада» окремим виданням з'явилась у Харкові 1932 р. в перекладі Євгена Дроб'язка. 1937 р. вперше з'являється двотомник «Вибраних творів» Пушкіна («Держлітвидав УРСР»). Том 1 – 413 с. (тут уперше надруковані переклади Павла Тичини: «Зимовий вечір»; «Біси»; «Обвал»; «В мене з вечора Леїла...»; серед перекладів Максима Рильського: «Поволі рідшає хмарок легкий туман...», «Я пережив свої бажання...», «Кинджал», «До Овідія», «Ознаки», «Аріон», «Три джерела», «Спомин»; «Чи серед вулиць гомінливих...», «Сонет («Суворий Дант...»), «Елегія», «Рум'яний критику...», «Я пам'ятник собі...», «Мідний вершник»; переклади Леоніда Первомайського: «Під небом голубим...», «В Сибір», «Ворон ворону навстріч...», «Знов одвідав я...», а також вісім поетичних перекладів Миколи Чернявського; окрім того, до тому увійшли казки: «Казка про царя Салтана, сина його славного і могутнього богатиря Гвідона Салтановича та про красну царівну Лебедицю», «Казка про рибака та рибку», «Казка про мертву царівну та про сімох богатирів» у перекладі Бориса Петрушевського, «Казка про попа і наймита його Балду», «Казка про золотого півника» у перекладі Максима Рильського). Том 2 – 679 с. (тут містяться переклади Миколи Зерова (Б. Петрушевського) – трагедії «Борис Годунов», Максима Рильського – роману у віршах «Євгеній Онегін»). Того ж 1937 року з'явилось найбільше окремих видань творів Пушкіна, зокрема, поема «Брати-розбійники» в перекладі Юрія Карського, роман у віршах «Євгеній Онегін» у перекладі Максима Рильського, поеми «Кавказький бранець» і «Цигани» в перекладі Володимира Сосюри, драма «Камінний гість» у перекладі Миколи Терещенка, драма «Моцарт і Сальєрі» в перекладі Миколи Бажана, поема «Полтава» в перекладі Сави Голованівського, драма «Русалка» в перекладі Володимира Свідзинського, поема «Суслан і Людмила» в перекладі Миколи Булатовича, «Казка про царя Салтана» (Лібретто до опери М.А. Римського-Корсакова за О.С. Пушкіним) в перекладі Павла Тичини (усі перелічені переклади

вийшли друком у «Держлітвидав УРСР»). А от 1938 р. з'явилась лише «Казка про рибака та рибку» в перекладі Наталі Забіли (Харків: «Дитвидав УРСР»).

Із творів Михайла Лермонтова окремо було видано «Пісню про царя Івана Васильовича, молодого опричника і відважного купця Калашникова» у перекладі Бориса Петрушевського (Миколи Зерова) в «Держлітвидав УРСР» 1936 р.

У 1920-1922 рр. Павло Тичина перекладав драматичну поему Олександра Блока «Троянда й хрест». Блоківську баладу революції – поему «Дванадцять» – було видано у Львові 1923 р. в перекладі Василя Бобинського. Того ж року Павло Тичина зробив кілька перекладів з російських поетів 19 ст., зокрема, переклав вірш «Подивився стрімчак дідуган...» Якова Полянського (сучасника Тараса Шевченка, який зустрівся з великим українським поетом на літературних читаннях) та вірш «Море» письменника, поета, перекладача Дмитра Цертелєва.

Антологія російської поезії в українських перекладах (за редакцією Бориса Якубського) з'явилась обсягом 283 с. в харківському «ДВУ» 1925 р. В антології вміщені переклади Павла Тичини з Якова Полянського («Вечір», «Розламану башту, оселю орла...»), Івана Сурикова («Ясний місяць-серпик»), Ліодора Пальміна («Requiem»), Івана Буніна («Тирса»), а також переклади Максима Рильського з Афанасія Фета («В борні житейській згубивши надію»), Олександра Блока («Грішити в п'янім божевіллі...»), «Яка жага безумна – жить...»). Того ж року в Києві вийшов збірник поезій Валерія Брюсова, де містились переклади Миколи Зерова (14 віршів), Максима Рильського (13 віршів), Павла Филиповича (13 віршів).

Казку Петра Єршова «Горбоколик» переклав Максим Рильський. Уперше цей переклад було видано 1938 р. в харківському «Дитвидав УРСР» і перевидано 1940 р.

Поему Миколи Некрасова «Кому на Русі жити добре» переклала Марія Пригара для київського видавництва «Молодий більшовик», в якому її було опубліковано 1938 р.

З радянських письменників найбільшу популярність мав Максим Горький, пісню якого «Сонце сходить і заходить...» із п'єси «На дні» Павло Тичина переклав у 1921-1922 рр., започаткувавши перекладацьку горькіану.

Звертає на себе увагу масштабність видань радянських класиків. З радянських поетів найбільшу увагу українських читачів привертала до себе творчість Володимира Маяковського, окремі видання перекладів з якого розпочав 1932 р. Мечислав Гаско феєричною комедією «Блошиця» (Харків: «Гарт»), 1936 р. вийшло «Вибране» Маяковського в перекладі Миколи Бажана та ін., обсягом 223 с. (Київ-Одеса: «Молодий більшовик»), 1937 р. була видана невеличка збірка віршів за назвою «Ким бути?» в перекладі Марії Пригари (Харків-Одеса: «Дитвидав УРСР»), 1939 р. – збілочка віршів «Що погано, а що добре» в перекладі Юрія Корецького (Харків: «Дитвидав УРСР»), 1940 р. з'являється друком найповніший том «Вибраного (1914-1930)», обсягом 372 с., перекладачі – М. Бажан, В. Собко, Г. Коваленко, Є. Дроб'язко, М. Терещенко, В. Грунчів, Л. Горіловський, Ю. Яновський, М. Шеремет, П. Усенко, Т. Масенко, О. Новицький, А. Малишко, С. Голованівський, К. Герасименко, Є. Фомін, І. Гончаренко, Л. Дмитренко, М. Шпак, С. Крижанівський, М. Пригара; за редакцією Миколи Бажана (Київ: «Держлітвидав УРСР»), там само і того ж року виходять окремо «Вибрані вірші» поета, обсягом 128 с.

Багато перекладів з відомого поета Миколи Ушакова зробили Марко Вороний і Максим Рильський. 1928 р. київське видавництво «Культура» опублікувало дві невеличкі, однакового обсягу збірки віршів поета за назвами «Влітку» та «У полі на волі» в перекладі Марка Вороного, 1931 р. в його ж перекладі й у тому ж видавництві вийшло друком віршоване оповідання «Швидкий поїзд», 1939 р. київський «Держлітвидав УРСР» підготував «Вибрані поезії» Ушакова, обсягом 152 с., за редакцією Максима Рильського, авторству якого в цьому виданні належать 10 перекладів (серед перекладачів був і Павло Тичина, який переклав вірш «Шота Руставелі»).

Марку Вороному також належать переклади трьох віршів Сергія Шервінського (письменника, перекладача з античної й середньовічної арабської поезії, європейських та східних літератур) – «Квач», «Кури сплять» і «Халабудка», які були видані кожен окремо 1929 р. в зазначеному видавництві «Культура».

Окремі твори Григорія Петнікова (Петникова), якого сучасники називали другим після Велимира Хлебнікова «Председателем Земного Шара», неодноразово перекладав українською Майк Йогансен. 1934 р. в харківському видавництві «Література і мистецтво» вийшли «Вибрані поезії» Петнікова (серед перекладачів – Володимир Свідзинський, якому тут належать 7 перекладів).

Улюблені дитячі вірші Корнія Чуковського виходили в кількох перекладах. Так, вірш «Мийдодір» перекладали Сергій Пилипенко і Т. Кардиналовська (Харків, 1929), Максим Рильський (Харків-Одеса: «Дитвидав УРСР», 1934; перевидання 1935 р.), збірки віршів «Лімпопо» і «Плутанина» – Наталя Забіла (там само, 1934 і 1935 рр. відповідно), «Муху-цокотуху» – Марія Пригара (там само, 1936; перевидання 1938 р.). Збірку дитячих віршів Самуїла Маршака «Містер Твістер» переклав Максим Рильський (там само, 1935), віршоване оповідання Маршака «Війна з Дніпром» – Павло Тичина (там само, 1937).

Ура-революційна поезія Дем'яна Бідного вийшла за назвою «Колись і тепер» у перекладі Миколи Терещенка (Харків: «Червоний шлях», 1924).

Пам'ятка давньоруської літератури 12 ст. – епічна поема «Слово про Ігорів похід» двічі видавалася у Львові 1936 р.: в перекладі Святослава Гординського («Слово про Ігорів похід») і Миколи Магіїва-Мельника («Слово про Ігорів похід»). У Києві поема була видана 1939 р. в перекладі Максима Рильського.

В Україні 1920-30-х років стрімко розвивається єврейська література національною мовою їдиш. 1923 р. в Києві з'являється перша перекладна антологія єврейської поезії, хоч і незначного обсягу (лише 30 сторінок), укладена Василем Атаманюком: «Нова єврейська поезія». З кінця 1920-х рр. стрімко зростає відсоткова частка перекладів з єврейської літератури, що в цей період активно формувалася мовою їдиш, з якої перекладались як високохудожні твори, так і політичні агітки. Перекладами з їдиш широко представлені класики єврейської літератури, серед них – визначний єврейський поет, уродженець українського міста Коростишів і найкращий перекладач української класики мовою їдиш Давид Гофштейн. Так, видання «Вибраних поезій» Давида Гофштейна 1938 р. містило, зокрема, 5 перекладів М. Рильського і було перевидане 1939 р.

Серед єврейських радянських письменників, відомих українцям з перекладів, зокрема, засновник єврейської радянської поезії, уродженець Житомирщини Ошер Шварцман, який воював добровольцем у Червоній Армії й 1919 р. загинув у сутичці з поляками («Поезії», 1938; у цьому виданні 14 перекладів належать Павлу Тичині).

В Україні народились та мешкали в той період десятки талановитих їдиш-мовних літераторів, твори яких оперативно перекладались українською і друкувались окремими виданнями. Серед них поет і перекладач Матвій Талалаєвський («Весняна присяга». Поезії, 1935), письменниця, казкарка, поетеса Хана Левіна («На сонячній стороні». Вірші, 1935; «Тайна». Вірші. Перекл. Марія Пригара, 1938), визначний поет Лев Квітко, відомий головним чином завдяки своїм дитячим віршам («Скрипонець». Вірш. Перекл. Павло Тичина, 1933; «Коли я виросту». Вірш, 1937; «Коліскова». Вірш, 1938. Обидва вірші переклала Наталя Забіла; «Поросятка». Вірш. Перекл. Павло Тичина, 1938), поет і радянський громадський діяч Іцик Фефер («Лірика». Перекл. Марія Пригара, 1934; «Скарб». Вибрані поезії в перекладах українських поетів (М. Бажан, М. Зісман, Л. Первомайський, М. Пригара, М. Рильський, В. Сосюра, П. Тичина), 1937, зокрема, популярний вірш «Дай руку, кохана!» в цьому виданні подається у перекл. М. Рильського; «Джерела». Поезії. Львів, 1940).

Однак більшість із перекладених у 1930-ті роки творів радянських єврейських письменників-уродженців України мають більш історико-соціальну, ніж художню цінність; це можна сказати й про переклади доробку поетів Ханана Вайнермана («До праці»). Поезії. Перекл. Панько Педа, 1932), Матвія Гарцмана («Поезії та балади», 1940). Так, типовими творами єврейської радянської літератури є і твори поета, прозаїка Хаїма Гільдіна, просякнуті темами й ідеями будівництва соціалізму, поета Аврама Гонтара, який, зокрема, у зб. «Ясний день» (1938) оспівував героїчну працю людей перших п'ятирічок («Ясний день». Поезії. Авториз. перекл., 1940).

Кінець 1920-поч.1930-х років позначився яскравим спалахом перекладів з білоруської літератури. 1929 р. в Харкові вийшов друком альманах «Нова Білорусь» за редакцією Сергія Пилипенка, куди були включені твори 30 білоруських письменників (перекладачі – П. Тичина, В. Сосюра, С. Пилипенко, І. Кулик, Т. Масенко, А. Панів та ін.). Окремими виданнями з'явилися твори класиків білоруської літератури та білоруських радянських письменників. Так, збірку віршів видатного поета, прозаїка, перекладача, літературного критика і публіциста Максима Богдановича за назвою «Вінок» підготував до друку Михайло Драй-Хмара (Харків: «ДВУ», 1929).

Поет, драматург, публіцист, видатний діяч білоруського Відродження поч. 20 ст., академік АН БРСР (1928) і АН УРСР (1929) Янка Купала (Іван Домінікович Луцевич) став відомий широкому українському читачеві з відносно пізніх окремих видань, здійснених «Держлітвидавом» 1936 р. (це поема «Над рікою Оресою», переклав Терень Масенко) і 1937 р., коли з'явилися «Вибрані твори (1905-1936)» Янки Купали за редакцією Тереня Масенка, загальним обсягом 284 с. (зокрема, тут опубліковані переклади Володимира Свідзинського: віршів «Пісня і сила» та «На смерть Степана Булата»).

1926 р. в київському «Слові» побачила світ трагедія класика польської літератури Юліуша Словацького Мазепа в перекладі Миколи Зерова, 1927 р. там само вийшов

у світ український переклад видатного твору найбільшого польського класика Адама Міцкевича «Пан Тадеуш, або Останній наїзд на Литві» у виконанні Максима Рильського. З кінця 1920-х рр. вагома частка перекладних видань припадає на харківсько-київське «Державне видавництво України», де 1930 р. виходить поема Юліуша Словацького «Батько зачумлених» (переклад – Володимир Гжицький).

Поет, письменник, співторець польського футуризму Бруно Ясенський (справж. Віктор Зисман), який останні роки життя мешкав у Москві, а під час Єжовщини був заарештований і страчений 1938 р., писав свої твори польською, французькою, а з 1930 р. російською мовами. Його знаменита поема «Слово про Якуба Шелю» (1926) вийшла 1930 року в «ДВУ» в перекладі Івана Кулика (справж. Ізраїль Юделевич; псевдонім – Василь Роленко).

«Вибрані поезії» революційного польського поета Владислава Броневського, в основі творчості якого в 1920-1930-х рр. лежали ідеї революційної боротьби, пролетарського інтернаціоналізму й антифашизму, були опубліковані «Держлітвидавом» 1935 р.

Окремі переклади з болгарської літератури зустрічаються лише в першій пол. 1930-х років. Так, 1932 р. в харківському видавництві «Гарт» була опублікована поема «Атака» болгарського письменника, члена компартії Болгарії з 1918 р. Крума Кюлявкова. 1934 р. в «ЛіМі» вийшла збірка «Поезій» Христо Ботева – найвідомішого в Україні болгарського поета, громадського діяча, публіциста, життя якого було пов'язане з Україною, де він перебував протягом 1863-1866 рр. Переклади до збірки зробив Володимир Сосюра.

Видатний чеський поет і публіцист середини 19 ст. Карел Гавлічек-Боровський – громадський і політичний діяч, один із фундаторів чеської журналістики, сатири та літературної критики, основу художньої спадщини якого становлять сатиричні поеми і близько восьми десятків епіграм, спрямованих проти монархії та церкви, – став відомий українському радянському читачеві з окремого видання його поеми «Хрещення святого Володимира» в перекладі Івана Франка (Харків: «Рух», 1929). За життя Гавлічка його твори поширювались переважно у списках, і названа поема, написана протягом 1848-1854 рр., уперше була повністю опублікована лише 1876 р.

1938 р. в «Держлітвидаві УРСР» у перекладі Леоніда Первомайського вийшла збірка «Поезій» видатного угорського поета словацького походження, публіциста й революційного діяча другої чверті 19 ст. Шандора Петефі (справж. Олександр Пйтрович).

Вірменська література відображена перекладами творів найбільшого вірменсько-го письменника всіх часів Ованеса Туманяна: це збірка віршів «Зелений братик» у перекладі Павла Тичини – видання 1940 р. (Київ: «Держлітвидав»). 1939 року в київському «Держлітвидаві» з'явилося непересічне видання – переклад вірменського народного епосу «Давид Сасунський», в основі якого лежать історичні події від часу заснування Сасуну (історичної області Вірменії) до 9 ст. Переклад був зроблений за редакцією Любомира Дмитерка та Олександра Сороки, загальна редакція Павла Тичини; серед перекладачів: П. Тичина, В. Свідзинський, С. Фомін, Л. Дмитерко та ін. Відомо, що до середини 20 ст. вже налічувалось 50 варіантів цього національного

епосу, уперше записаного 1873 р. Який саме текст послужив джерелом для перекладу (можливо, що частково і підрядник), – це питання залишається нез'ясованим.

1936 р. у «Держлітвидаві» вийшла друком перекладена Іваном Куликом збірка «Поезії» (увесь спадок автора окремою книжкою) видатного грузинського поета-романтика Ніколоза Бараташвілі, перші українські переклади з якого робили П. Грабовський, Б. Грінченко, С. Палій у 1897-1909 рр.

У перекладі Миколи Бажана окремим виданням була опублікована епічна поема «Витязь у тигровій шкурі» грузинського поета 12 ст., одного з найвидатніших представників літератури середньовіччя Шота Руставелі (Київ-Харків, 1937). Повторне видання національної поеми грузинського народу в тому ж перекладі здійснив «Держлітвидав УРСР» 1940 р. Тоді ж, там само було видані «Поезії» визначного грузинського поета і громадського діяча Симона Чіковані, який перебував у дружніх стосунках з Миколою Бажаном і допомагав йому в роботі над перекладом «Витязя в тигровій шкурі». Серед перекладачів цієї збірки – М. Рильський, якому належать переклади 4 поезій. За редакцією Миколи Бажана того ж 1940 року в «Держлітвидав УРСР» вийшли «Вибрані твори» Акакія Церетелі – класика грузинської літератури, поета і громадського діяча, який увійшов в історію українсько-грузинських літературних взаємин своїм знайомством з українською літературною громадою, зокрема, з Тарасом Шевченком, якого мав нагоду бачити у Миколи Костомарова). Збірка вибраних творів поета містить вірші в перекладі П. Тичини («Кохання», «Весна»), В. Свідзинського («Коханій») М. Рильського (7 перекладів) та ін. Микола Бажан також виступив редактором антології «Поезія Радянської Грузії», виданої в Києві 1939 р.

Таджицький поет Абулқасем Гасем Лагуті (Абулқасим Лагуті) представлений двома збірками: «Поезії» у перекладі Б. Нікітіна, що вийшли 1932 р. в харківському «Русі», та «Вибрані поезії» в перекладі Тереня Масенка (з перської), які було опубліковано 1934 р. в «ЛіМі», де двома роками раніше у перекладі з адигейської (перекладач – Олекса Кириї), за редакцією М. Рильського вийшла збірка «Черкеські пісні, легенди, міфи» (Київ-Харків).

1932 року в Харкові вийшла антологія «3 літератури маріупольських греків», переклад з меотійсько-грецької зробила Кассандра Костан (Олександра Костянтинівна Гаргала). Це видання містило і поетичні твори, зокрема, пісні Леонтія Балджі, відомого в народі як Леонтій Хонагбей (1853-1918) – народного грецького поета і співця, першою дослідницею творчості якого була саме К. Костан, яка записала близько двадцяти пісень Хонагбея.

Фінська народна епопея «Калеваля» (зберігаємо орфографію цієї публікації. – Л.К.) в перекладі Євгена Тимченка (2-ге, виправлене видання) вийшла 1928 р. (Харків-Київ: «ДВУ»).

Вартий згадки і переклад норвезької народної пісні «Я плив додому...», виконаний Максимом Рильським (опосередковано?) і опублікований у книжці: Лобачов Г. «Я плив додому» (Харків, 1928).

Твори американських письменників складають одну з найоб'ємніших сторінок в історії українського художнього перекладу 1920-30-х рр., хоч американська поезія перекладалася зі значно скромнішим розмахом. Безсмертну поему видатного амери-

канського поета Генрі Лонгфелло «Пісня про Гайавату» переклав Олександр Олесь (Катеринослав: «ДВУ», 1923).

Непересічною подією стала поява 1928 р. в Харкові «Антології американської поезії», загальним обсягом 313 с., у перекладі Івана Кулика – письменника, поета, прозаїка, партійного і громадського діяча єврейського походження, розстріляного 1937 р.

Іван Кулик також переклав знамениту поетичну збірку «Дим і криця» (Харків: «ЛіМ», 1931) американського поета, історика, романіста і фольклориста, двічі лауреата Пуліцерівської премії Карла Сендберга, після виходу якої Сендберга стали називати співцем Середнього Заходу.

Ще в перекладі Івана Кулика того ж року в харківському вид-ві «Гарт» вийшла збірка вибраних поезій американського письменника єврейського походження, критика і журналіста, основоположника американського пролетарського роману (автор-біографічний роман «Євреї без грошей», 1930 р., який українською мовою не видавався) Майкла Голда (справж. Цик Гранич) – «120 мільйонів» (це назва оригінальної збірки оповідань і віршів автора, яка вийшла у США 1929 року).

Кількість перекладених п'єс Вільяма Шекспіра – показник рівня європейськості приймаючої літератури – була чималою: 1924 р. в харківському «Русі» виходить «Комедія помилок», пристосована для театру Гнатом Хоткевичем, 1927 р. у Львові – «Сон літньої ночі» в перекладі шекспірознавця-текстолога Ярослава Гординського, тоді ж у харківському «ДВУ» з'являється «Отелло» (переклали Майк Йогансен та В. Щербаненко), наступного року «Рух» знову випускає перероблену і пристосовану для театру комедію – «Сусідочки з Віндзору», а також окремо – комедію «Приборкання норовистої» (перекладач не вказується); тоді ж публікуються і давніші переклади в новій обробці: у «Книгоспілці» за редакцією Андрія Ніковського виходить переклад «Гамлета», зроблений Михайлом Старицьким, а в «Українському робітникові» у переробці Миколи Вороного – переклад «Ромео і Джульєтти», зроблений Паньком Кулішем. 1930 р. в «ДВУ» (Харків-Київ) публікується «Макбет» у перекладі Тодося Осьмачки. Згодом у книжці «Хрестоматія західноєвропейської літератури для середньої школи» за редакцією О.І. Білецького (Київ: «Держлітвидав», 1936) було надруковано переклад «Гамлета», виконаний Освальдом Бургардтом, який був включений і до перевидання цієї хрестоматії 1937 р. Саме тоді з'являється ще один переклад «Ромео і Джульєтти», виконаний Абрамом Гозенпудом і опублікований у київському вид-ві «Мистецтво», де 1940 р. виходить і новий переклад «Макбета», зроблений Юрієм Корецьким.

Твори класика англійського романтизму Джорджа Гордона Байрона, що вийшли в той період окремими виданнями, перекладали: Євген Тимченко – містерію «Каїн» (Київ: «Слово», 1925), Дмитро Загул – поему «Мазепа» (Харків-Київ: «ДВУ», 1929), Микола Рошківський – драму «Манфред» (Харків-Київ: «ЛіМ», 1931), Юрій Корецький – збірку трагедій «Каїн», «Сарданапал», «Потвора перетворення» (Київ: «Держлітвидав», 1939).

«Пісні та поеми» національного шотландського поета Роберта Бернса вийшли друком 1932 р. в «Літературі і мистецтві» (Харків-Київ) у перекладі Василя Мисика.

З німецької літератури за цей період були донесені до українського читача близько шістдесяти авторів. Найвидатнішою подією на світському відтинку німецько-українських перекладів доцільно вважати вихід 1926 р. в Харківському «ДВУ» першої частини трагедії «Фауст» Йоганна-Вольфганга Гете в перекладі М.Т. Улезка, обсягом 330 с. Декілька віршів Гете в перекладі Максима Рильського були опубліковані у першому та другому випусках книжки «Бетховен. Збірка пісень», виданій у Києві 1927 р., а саме: у першому випуску – «Хлопчик із бабаком»; у другому випуску – «Міньйона» та «Пісня Клерхен (I)» (із «Егмонта»). Переклад віршованої казки Гете «Рейнеке Лис» за редакцією Максима Рильського з'явився 1937 р. у вид-ві «Молодий більшовик» (Київ-Херсон), обсягом 171 с. У названій вище збірці пісень Бетховена публікувались переклади Максима Рильського і з інших німецьких поетів: у першому випуску – вірш Крістіана Геллера «Про смерть», у другому випуску – вірш П. Гаугвіца «Покора». Зустрічаються переклади Рильського з німецьких поетів також у декількох однописаних музичних виданнях, опублікованих у Харкові 1928 р.: у книжці «Моцарт В. А. Старенька» – вірш Фрідріха Гагедорна «Старенька», у книжці з твором австрійського композитора Франца Шуберта «Шуберт Ф. Форель» – вірш німецького поета, органіста і композитора, чия творчість належала до напрямку «Бурі і натиску», Крістіана Фрідріха Шубарта «Форель», у книжці «Шуберт Ф. Смерть і дівчина» – вірш Маттіаса Клавдіуса «Смерть і дівчина», у книжці «Шуберт Ф. Двійник» – вірш Гайнріха Гайне «Двійник».

Значним внеском в українську перекладацьку літературу стали переклади з Фрідріха Шіллера: 1926 р. харківська «Книгоспілка» опублікувала переклад трагедії «Вільгельм Телль»; 1927 р. в харківському «ДВУ» вийшли «Балади» Шіллера в перекладі Дмитра Загула; 1928 р. харківський «Український робітник» видав у повному обсязі драму на 5 дій «Вільгельм Телль» у перекладі Бориса Грінченка; 1934 р. в харківсько-одеському «Дитвидаві» вийшла п'єса «Коварство і любов» у перекладі Майка Йогансена, яку було перевидано 1937 р.; в тому ж перекладі 1936 р. в харківсько-київському «Держлітвидаві» було опубліковано п'єсу «Розбійники» (в повному обсязі), а скорочений переклад цієї п'єси вийшов 1936 р. в харківсько-одеському «Дитвидаві»; 1939 р. в Києві вийшла друком трагедія «Орлеанська діва» в перекладі Євгена Дроб'язка.

Важко недооцінити роль Дмитра Загула у введенні німецької романтичної поезії в український контекст. Зокрема, Дмитро Загул упорядкував поетичну антологію, надруковану 1928 р. київським видавництвом «Західна Україна», за назвою «Вибір німецьких балад». Долучився цей видатний поет і до окремих видань творів Гайнріха Гайне. У перекладі Загула 1923 р. «Книгоспілка» опублікувала збірник Гайне за назвою «Сатира та інші політичні поезії». 1930 р. в «ДВУ» (Харків-Київ) вийшли три томи «Вибраних творів» Гайне за редакцією Дмитра Загула. Зміст кожного тому такий: том перший – «Книга пісень» та «Нові поезії»; том другий – «Сучасні поезії» та «Романсеро», переклав Дмитро Загул; том третій – «Єврейські мелодії», «Атта Троль», «Німеччина», переклав Дмитро Загул. 1933 р. в «ЛіМі» (Харків-Київ) був опублікований четвертий том «Вибраних творів» Гайне за редакцією Дмитра Загула, який містив «Картини й подорожі». Поема «Німеччина (Зимова казка)» з'явилась у

новому перекладі Леоніда Первомайського 1937 р. в «Держлітвидаві» (Харків-Київ). Тоді ж, там само була опублікована збірка поезій «Німеччина» тогочасного антифашистського поета Еріха Вайнерта, твори якого також увійшли до виданого того ж року, там само збірника оповідань, сцен і віршів антифашистських німецьких письменників за назвою «Ніч і світанок», який переклали з німецької С. Касяненко, М. Овруцька, М. Зісман і Т. Масенко.

Освальд Бургардт переклав з німецької уславлені в ту епоху «Залізни сонети» (Харків, 1925), приписувані Йозефу Вінклеру (насправді їх автором був німецький поет Фрідріх Рюккерт, відомий книжкою віршів, просякнутих патріотичним духом, під заголовком «Німецькі вірші» («Deutsche Gedichte», 1814), виданих під псевдонімом Ф. Реймар, куди, окрім інших циклів, увійшов і цикл «Залізни сонети» (Geharnischte Sonette, варіанти перекладу: «Броньовані сонети», «Сонети в латах»).

1930 р. Іван Крушельницький переклав з німецької збірку «Лірики» видатного австрійського письменника, поета, драматурга кінця 19 – першої чверті 20 ст. Гуго фон Гофманстля.

Вийшли за міжвоєнне двадцятиліття в українських перекладах і твори близько шістдесяти французьких авторів. Серед французьких письменників найбільше тих, чії твори перекладалися багатотомними виданнями.

1923 р. в Києві вийшли «Пісні» французького поета-демократа першої пол. 19 ст. П'єра Жана Беранже, які переклав Олексій Грабина. Наступне видання творів Беранже – «Вибрані пісні» в перекладі Сергія Буди – з'явилося лише через десять років у харківсько-київському «ЛіМі» солідним обсягом 338 с. Російськомовний переклад пісень Беранже великого обсягу був здійснений ще пізніше: 1936 р. вийшло «Полное собрание песен» поета у двох томах (М.-Л.).

Вагомою подією став переклад Максимом Рильським поеми видатного французького письменника 18 ст. Вольтера «Орлеанська діва», опублікованої 1937 р. «Держлітвидавом УРСР» (Київ-Харків).

Надзвичайно цінним виданням 1928 р. (Київ: «Сяйво») є переклад «Роману про Трістана та Ізольду» у виконанні Максима Рильського, здійснений з переказу сучасною французькою мовою давньофранцузького тексту поеми про Трістана та Ізольду видатним філологом-медієвістом Жозефом Бедьє, який підготував критичне видання цього твору 1900 р.

Рідкісним виданням стала поява у Вінниці 1927 р. знаменитої літературної містифікації французького поета кінця 19 – першої чверті 20 ст. П'єра Луїса (П'єра Луї), тематикою значної частини творів якого були давньогрецькі мотиви, оброблені у преціозному стилі, – збірки «Пісні Білітіс», виданої в українському перекладі під назвою «Пісні Білітїди» (це збірка віршів нібито написаних давньогрецькою поетесою, ученицею Саффо і виданих спочатку як переклад із давньогрецької; пізніше з'ясувалося, що Білітіс була вигадкою автора, який видав себе за перекладача).

1931 рік залишив свій вагомий слід в історії української перекладацької літератури появою двох солідних хрестоматій: «Французькі класики XVII століття (Буало, Корнель, Мольєр, Расін)» у перекладі Максима Рильського (Харків-Київ) та «Хресто-

матія з історії західноєвропейських літератур» за редакцією О.І. Білецького, том 3 (Харків-Одеса).

Бельгійська література відбита в перекладах творів Еміля Верхарна (Вергарна). Фламандець, який писав французькою мовою, Еміль Верхарн – видатний бельгійський поет-символіст, письменник і драматург кінця 19 – поч. 20 ст., класик бельгійської літератури – був добре відомий тогочасному українському читачеві з доволі частих публікацій у періодиці. Окреме видання поезій Верхарна в перекладі Миколи Терещенка вийшло 1922 р. в Києві, а 1927 р. харківське «ДВУ» теж видало добірку перекладів Миколи Терещенка з Верхарна у книжці оригінальних і перекладних творів Миколи Терещенка під заголовком «Переклад вибраних творів Еміля Верхарна; Поєми».

1928 р. в харківському «Русі» вийшло друком лібрето опери Джоакіно Россіні «Севільський цирульник», яке переклав Олексій Варавва.

Серед книжкових видань 1929 р. впадає в око одна з найзнаменитіших книг раннього італійського Ренесансу, яка подарувала своєму авторові європейську популярність, – «Декамерон» (1352-1354) – зібрання ста новел італійського письменника і поета Джованні Боккаччо. Видано книгу двома частинами в харківському «ДВУ» (частина перша – 408 с., частина друга – 334 с.), переклад Леоніда Пахаревського та Павла Майорського (справж. – Сабалдир), поезії у цьому виданні переклав Марко Вороний.

1931 р. в харківському «ЛіМі» вийшли друком «Вибрані поезії» широкозваної італійської поетеси кін. 19 – першої пол. 20 ст. Ади Негрі, яка у своїй творчості яскраво відобразила соціальні контрасти. Збірка складалася з перекладів Павла Грабовського, Володимира Самійленка та Маріанни (Мар'яни) Хмарки.

Перську поезію перекладав видатний український сходознавець Агатангел Кримський, зокрема, в Києві 1922 р. вийшла друком збірка східної поезії у перекладах Кримського «Пальмове гілля» (Частина 3). Там само 1924 р. була опублікована збірка «Гафіз та його пісні», яка містила 17 перекладів українською мовою і 20 перекладів російською мовою, виконаних А. Кримським з Гафіза (літературний псевдонім Мохаммеда Шамседдіна або Шамс ад-діна Мухаммада) – перського і таджицького поета, народного співця.

Індійська література представлена в українських перекладах, передусім, такими іменами, як Рабіндранат Тагор і Калідаса, гімнами Рігведи – одного з чотирьох канонічних текстів індуїзму та індійської літератури загалом.

1927 р. харківське вид-во «Пролетарій» випустило невеличку добірку творів Рабіндраната Тагора – бенгальського й індійського письменника кінця 19 – перших чотирьох десятиліть 20 ст., поета, драматурга, композитора, лауреата Нобелівської премії з літератури (1913), учасника бенгальського руху опору, автора гімнів Індії та Бангладеш. Книжка містила 8 віршів Тагора і 4 гімни з Рігведи – стародавнього збірника релігійних гімнів, написаних ведичних санскритом. Усі тексти були перекладені з бенгалі та санскриту знавцем індійської літератури Павлом Ріттером.

Калідаса – найвеличніший поет індійського середньовіччя, який використовував санскрит і був автором двох епічних поем. Серед відомих ліричних віршів Калідаси

– «Мегахдута» («Хмара-вістун»). Цю староіндійську елегію Калідаси, опубліковану 1928 р. харківським «Пролетарієм», переклав із санскриту Павло Ріттер (який також здійснив переклад цього твору російською мовою). Драму Калідаси «Шакунтала», видану харківським «ДВУ» 1929 р., переклав український письменник, історик, композитор, мистецтвознавець, етнограф, театральний і громадсько-політичний діяч Гнат Хоткевич, який на тему «Шакунтали» написав 23 інструментальних та 7 вокальних творів.

Японська література була знайома українському читачеві того періоду з хрестоматійної поетичної збірки «Японська лірика феодальної доби», виданої харківським «Рухом» 1931 р. (переклав з японської – Олександр Кремена).

Перекладна література є невід’ємною ланкою національного літературного процесу. Колосальні масштаби перекладацької діяльності українських літераторів міжвоєнного двадцятиліття заслуговують на подальше ґрунтовне осмислення, чимало поетичних перекладів цього періоду ще чекають на своїх дослідників. У панорамно-оглядовому ракурсі поетичні переклади 1920-30-х років формату окремих книжкових видань виглядають багаточисельними й різноджерельними, вони доволі повнокровно відтворюють світову літературу для тогочасного українського читача. Є серед них і справжні перлини перекладацької творчості, які не затерлися часовою відстанню, а, навпаки, увійшли в золотий фонд українського канону зарубіжної класики.

1. Москаленко М.Н. *Автограф бібліографії перекладів 1920-х та 1930-х років з архіву М.Н. Москаленка* // Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури НАН України. – Рукопис. – С. 100-281.

Комар О.В., к. філос. н., доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТУАЛЬНА СХЕМА І ЕКСТЕРНАЛІСТСЬКІ СЕМАНТИКИ

Стаття розглядає ідею концептуальної схеми в екстерналістській семантиці Д. Девідсона як спосіб обмеження основних форм мовного релятивізму, поширених у філософії мови, методології науки і перекладознавстві.

Ключові слова: концептуальна схема, мовний релятивізм, несумірність парадигм, екстерналістська семантика, референція, істина.

Статья рассматривает идею концептуальной схемы в экстерналистской семантике Д. Дэвидсона как эффективный способ ограничения основных форм языкового релятивизма, распространенных в философии языка, методологии науки и переводоведении.

Ключевые слова: концептуальная схема, языковой релятивизм, несоизмеримость парадигм, экстерналистская семантика, референция, истина.